

КРИМИНОЛОГИЯ

УДК 159.9:34.01

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ В МОЛОДІЖНІЙ КРИМІНАЛЬНІЙ СУБКУЛЬТУРІ

Анна БАРБАРА,

здобувач кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ

SUMMARY

In this article we consider relevant to the modern society phenomenon of the criminal subculture of the youth. There have been distinguished the social and psychological factors which affect the spread of criminal subculture among the young people of modern society. The article provides a designation, as well as the psychological aspects inherent in criminal youth subculture.

Key words: crime, youth subculture, criminal subculture, psychological aspects.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається актуальний для сучасного суспільства феномен кримінальної субкультури молоді. Виділяються соціальні та психологічні фактори, що впливають на розповсюдження кримінальної субкультури в молодіжному середовищі сучасного соціуму. Дається визначення, а також викладаються психологічні аспекти, притаманні молодіжній субкультури.

Ключові слова: злочинність, молодіжна субкультура, кримінальна субкультура, психологічні аспекти.

Постановка проблеми. На рівні повсякденних уявлень кримінальна субкультура має місце лише у виправних установах, приймальниках-розподільниках, слідчих ізоляторах, у спеціальних навчально-виховних закладах для правопорушників. Справді, саме тут кримінальна субкультура представлена найбільш концентровано. Але слід зазначити, що вона також існує поза межами цих установ: п інтернатах, армійських підрозділах, у технікумах та вищих навчальних закладах. Звідси – розмова про вікову, у нашому випадку – молодіжну субкультуру. Для того щоб ефективно протидіяти поширенню молодіжної злочинності, необхідно з'ясувати психологічні механізми, згідно з якими вона функціонує.

Вікова субкультура являє собою специфічний набір ознак і цінностей, за яким представники певного вікового прошарку усвідомлюють та стверджують себе як відмінність від інших вікових спільнот [4]. Поняття кримінальної субкультури коротко можна сформулювати так: це спосіб життєдіяльності осіб, котрі об'єдналися в кримінальні угруповання та дотримуються певних законів і традицій [2]. За визначенням В.Д. Пирожкова, кримінальна субкультура – це своєрідна цивілізація зі своєю системою цінностей, у якій усі підпорядковані компоненти утворюють сувору систему та взаємодоповнюють одне одного. Це сукупність духовних і матеріальних цінностей, які регламентують і упорядковують життя та злочинну діяльність кримінальних співтовариств, що сприяє їх життєздатності, згуртованості, активності, спадкоємності поколінь. Основу кримінальної субкультури становлять чужі громадянському суспільству цінності, норми, традиції, різні ритуали, стилі спілкування [8].

Виклад основного матеріалу. Кримінальна субкультура через наявність у ній певної частки романтизму, таємничості, незвичайності, емоційної насиченості є привабливою для молоді та порівняно легко нею засвоюється, при цьому детермінуючими факторами є характерні для певної вікової групи особливості: групування з однолітками та протест проти суспільних стандартів. У юнацькому

віці спілкування з однолітками перетворюється на сенс існування, і група стає провідним фактором розвитку особистості, саме вона є носієм соціальних норм і цінностей [4]. Належність до спільноти є внутрішньою потребою молоді людини, тому йде активний пошук групи – як зразка для порівняння і як джерела соціальних норм. Молода людина, ґрунтуючись на індивідуальних вікових особливостях, схильна дистанціюватися від дорослих та усвідомлено вибирати референтну групу. Надалі вже сама група через свої закономірності націлена карати членів, чия поведінка відхиляється від загальної лінії. Норми, цінності, умовності та прийняття зразків поведінки, що існують у групі, є обов'язковими для всіх її учасників. Для дотримання цих норм усіма членами групи виробляється система санкцій, які можуть мати заохочувальний або заборонний характер. У першому випадку група заохочує своїх членів, що виконують її вимоги, наприклад, підвищенням статусу, зростанням загальної поваги. У другому – група карає тих членів, поведінка яких не відповідає нормам. Формами покарання є бойкот, зменшення інтенсивності спілкування з порушниками, зниження їх статусу, виключення зі структури комунікативних зв'язків, насильство. Застосовані санкції (навіть якщо мова не йде про насильство) є відчутними для підлітків, саме через вікові особливості й потребу в спілкуванні, визнанні, прийнятті. У цьому стосунку кримінальна субкультура є авторитарною, тоталітарною за своїм характером. Вона не визнає свободи вираження особистості, її прав, вважаючи, що права є тільки в тих, хто перебуває вгорі ієрархічної драбини. Отже, відбувається становлення групового відхилення. Відчуваючи страх бути відкинутим групою («бути не зрозумілим», «залишитися самому», «стати білою вороною»), молода людина виявляє характерний для цього віку високий рівень конформізму, тобто готовність до прийняття групових норм, зміни поведінки або переконань, згідно з думкою групи, як наслідок реального чи уявного впливу з її боку [7].

І.А. Баєва виділяє ще одну закономірну для кримінальної субкультури рису – остракізм, та описує його методи:

«Методи остракізму одвічні: спочатку дискредитувати особистість, деперсоналізувати, а потім вимагати приборкати її з колективу. Остракізм має «нормативну» основу й чітку процедуру виконання. Небезпека остракізму полягає в тому, що він набуває все більшого поширення в середовищі молоді, проникаючи на поведінковому рівні в структуру спілкування. Юнаки добре поінформовані про способи деперсоналізації, застосовувані у кримінальному середовищі, про процедури та механізми остракізму» [4, с. 88]. При цьому захисні механізми відносно впливу й маніпуляцій у молоді не достатньо сформовані, що пов'язується з нестійкістю Я-концепції та нерозвиненістю таких навичок, як уміння відмовляти, адекватно сприймати критику, приймати самостійні рішення. Слід зазначити, що в юнацькому віці закладається самосвідомість, самооцінка, що відіграють вирішальну роль у процесі особистісного самовизначення й саморегулювання. Формування самооцінки, самосвідомості відбувається, насамперед, у спілкуванні в процесі активної взаємодії із собі подібними. За словами Л.С. Виготського, становлення особистості представлено таким процесом: «Особистість стає для себе тим, що вона є в собі, через те, що вона висуває до інших» [10, с. 330]. Потреби спілкування й самоствердження мають реалізовуватися в сприятливих умовах, на основі соціально значущої корисної діяльності. Якщо ж цього не стається, якщо особистість незадоволена своїм низьким статусом у системі офіційних відносин, не отримує визнання, якщо в структурі особистості домінують негативні якості: лінь, безвілля, конформність, агресивність, то прилучення до кримінальної субкультури відбувається відносно швидко і є своєрідним способом компенсації невдач, яких зазнає особа.

Включаючись у субкультуру, молода людина отримує величезні можливості для самоствердження, самореалізації свого «Я» та компенсації тих невдач, що спіткали її в суспільстві. Е. Фромм зазначав, що потреба зв'язку з навколишнім світом, потреба уникнути самотності є однією з фундаментальних людських потреб і реалізується через самоотождення з якими-небудь ідеями, цінностями, соціальними стандартами, тобто шляхом формування соціальної ідентичності. У міру посилення ідентифікації з групою збільшується конформність і наростає деіндивідуалізація: втрачається особистісна самосвідомість, відповідальність, страх зовнішньої оцінки, відбувається зняття обмежень і стимуляція негативних установок, адже групові ситуації забезпечують анонімність поведінки й не загостріють увагу на конкретному індивіді [7]. До факторів, що впливають на характер спілкування загалом, можна зарахувати також кримінальний жаргон, який є багатofункціональним за своїм призначенням: він використовується як засіб самоствердження та ієрархічної діагностики, для вирішення проблемних ситуацій, пов'язаних зі злочинною діяльністю, слугує базою існування кримінальної субкультури, забезпечуючи відтворення законів, традицій кримінального світу. Через вікові особливості молоді її кримінальний жаргон володіє власною специфікою: вона більш інтенсивно перетворює словниковий запас, легше засвоює та активніше використовує його елементи в повсякденному житті.

Отже, кримінальна субкультура деформує особистість і на соціальному рівні, і на психологічному. Соціальна шкода полягає в тому, що кримінальна субкультура стимулює протиправну поведінку і є механізмом «відтворення» злочинності в молодіжному середовищі, а психологічні збит-

ки виявляються у формуванні відхилень у сприйнятті себе, інших людей і світу загалом. На зміну свідомості молодих людей впливає особлива «філософія» кримінального світу, котра виправдовує вчинення злочинів, заперечує провину та відповідальність за скоєне, замінює низинні спонукання благородними й піднесеними мотивами: у насильницьких злочинах – почуттям «колективізму», товариською взаємодопомогою, обвинуваченням жертви; у корисливих злочинах – ідеєю перерозподілу наявної в людей власності та її присвоєння з найрізноманітнішою «позитивною» мотивацією. Перехід до ринкових відносин стимулював у злочинному середовищі ідею швидкого збагачення, зневаги до економічних інтересів інших людей, що дало спалах корисливій злочинності зі своїми жорсткими правилами гри.

У цьому контексті можна виділити такі особливості кримінальної субкультури: наявність в установі (населеному пункті, мікрорайоні) угруповань, що ворогують між собою, і конфліктів між ними; жорстка групова стратифікація з розподілом людей на «чужих» та «своїх», а «своїх» на касти; наявність різноманітних привілеїв для «еліти» й різного роду табу; поширеність ритуалів «прописки» новачків; факт появи «знедолених» («недоторканих»); таврування речей і предметів, якими мають користуватися тільки «недоторкани»; здирицтво та побори з представників «низів»; поширеність спеціальних способів зниження статусу. Ознаками, що характеризують способи проведення вільного часу, є поширеність азартних ігор; розповсюдженість тюремних способів проведення дозвілля, тюремної лірики й тюремних виробів; групове вживання токсичних і наркотичних речовин, поширеність чіфроваріння. Можна також виділити ознаки, що характеризують способи спілкування, упізнання та зв'язку: поширеність прізвиськ як засобу стигматизації; поширеність татуювань як знакової системи спілкування, упізнання «своїх» і стигматизації; поширеність кримінального жаргону та інших засобів спілкування, прийнятих у кримінальному середовищі [8]. Ці критерії, по-перше, є зовнішніми показниками особистісної деформації, а по-друге, можуть допомогти в діагностиці та оцінюванні кримінальності субкультури в молодіжному угрупованні.

Висновки. Отже, норми, цінності й атрибутика кримінальної субкультури формуються з урахуванням вікових особливостей юнаків, надаючи широкий діапазон для самоствердження, самореалізації свого «Я», компенсації соціальної невдачі, із залученням ореолу романтики, таємничості та незвичайності, відсутністю моральних обмежень і заборон. Норми й цінності кримінальної групи сприймаються юнаками справедливими, щирими, благородними, оскільки не містять «подвійної моралі»: дав слово – тримай, граеш у карти – грай чесно, маш борг – вчасно поверни, що добув злочинним шляхом – усе віддай у «загальний казан», а якщо порушив якесь правило – санкції вживаються негайно. Молодіжна субкультура, у тому числі й кримінальна, – реальне явище повсякденного життя. Знання механізмів виникнення й закономірностей його функціонування дасть змогу зрозуміти внутрішні закони відтворення молодіжної злочинності, а також вибудувати превентивні заходи з урахуванням специфічних особливостей цього віку та психологічних аспектів кримінальної субкультури.

Список використаної літератури

1. Абраменкова В.В. Подростковая субкультура как пространство самореализации / В.В. Абраменкова // Мир психологии. – 2008. – № 1. – С. 175–189.

2. Александров Ю.К. Очерки криминальной субкультуры / Ю.К. Александров. – М. : Права человека, 2001. – 152 с.
 3. Антонян Ю.М. Профилактика правонарушений / Ю.М. Антонян, Т.М. Миньковский. – М. : Юр. лит., 1978. – 328 с.
 4. Баева И.А. Психология молодежной субкультуры / И.А. Баева // Вестник практической психологии образования. – 2007. – № 1 (10). – С. 82–93.
 5. Ветров Н.И. Профилактика правонарушений среди молодежи / Н.И. Ветров. – М. : Юрид. лит., 1980. – 182 с.
 6. Казміренко Л.І. Юридична психологія. Словник / Л.І. Казміренко. – К. : ТОВ «Кондор», 2008. – 224 с.
 7. Косарецкая С.В. О неформальных объединениях молодежи / С.В. Косарецкая, Н.Ю. Синягина. – М. : ВЛАДОС, 2004. – 159 с.
 8. Пирожков В.Ф. Законы преступного мира молодежи / В.Ф. Пирожков. – Тверь : Мир, 1994. – 227 с.
 9. Джужа О.М. Проблеми девіантної поведінки (кримінологічний аспект) / О.М. Джужа, С.М. Корецький // Науковий вісник НАВСУ. – 1999. – № 1. – С. 179–183.
 10. Чуфаровский Ю.В. Юридическая психология : [учебник для высших учебных заведений] / Ю.В. Чуфаровский. – М. : Проспект, 2007. – 480 с.
-